

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

2-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING
DOLZARB MUAMMOLARI**

№ 2 (5) - 2025

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahammadovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxonovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo‘limi psixologik xizmat boshlig‘i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po‘latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo‘tayeov Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro‘yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo‘yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Matkarimova Sadoqat Maqsudovna</i> SHARQSHUNOS A.L.KUNNING XIVA XONLIGI ARXIV HUIJATLARINI SAQLASH VA TADQIQ QILISHDAGI XIZMATLARI	13-19
<i>Matyakubov Xamdam Xamidjanovich</i> MARKAZIY OSIYO SIVILIZATSIYALARI VA OROLBO'YI HUDUDIDAGI MADANIYATLAR O'RTASIDAGI O'ZARO TA'SIR VA HAMKORLIK	20-24
<i>Raximov Bektosh, Pirmamatov Ramziddin</i> TURKISTONDA JADIDLARNING TA'LIM-TARBIYA TIZIMINI ISLOH QILISH BORASIDAGI HARAKATLARI TARIXIDAN	25-29
<i>Xurramova Saodat Xabibovna</i> ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ РУССКИМИ УЧЕНЫМИ В СЕРЕДИНЕ XIX ВЕКА	30-37
<i>To'uchiyeva Dilnoza Ikrom qizi</i> ZOMIN TUMANINING XX ASRNING 80-YILLARIDAGI IJTIMOYIY, IQTISODIY VA MADANIY HAYOTI	38-44
<i>Elboyeva Shaxnoza</i> AYOLLARNING SIYOSIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA AMALGA OSHIRILAYOTGAN CHORA- TADBIRLAR VA BU BORADA O'ZBEKISTON TAJRIBASI	45-50
<i>Kanimkulov Olimjon, Xikmatova O'g'iloy</i> TUZNING QADIMDAN HOZIRGI KUNGACHA BO'LGAN TARIXI HAQIDA	51-54
<i>Tojiev Alisher Sultannazirovich</i> MUSTAQILLIK YILLARIDA XORAZM VILOYATIDA TURIZM SOHASI UCHUN KADRLAR TAYYORLASH MASALASI	55-60
<i>Bekbayev Bekjon</i> XX ASRNING BIRINCHI YARMIDA TOSHKENTDAGI QOZOQLAR TARIXIDAN	61-67
<i>Salayev Umrbek Kadambayevich</i> JANUBIY OQCHADARYO HUDUDIDA KECHGAN ETNIK JARAYONLAR TARIXI SAHIFASIGA DOIR BA'ZI CHIZGILAR	68-71
<i>Ro'ziyeva Mashxura Abdimuminovna</i> LO'LILAR IJTIMOYIY HAYOTINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	72-78
<i>Turdiyeva Mohinur Ilhomjon qizi</i> ICHKI SAVDO QO'QON XONLIGI IQTISODIY TARAQQIYOTINING MUHIM OMILLARIDAN BIRI (1701-1876)	79-84

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Kazakov Olim Sabirovich</i> XIZMATLAR SOHASIDA BOSHQARUVNING YETAKCHILIK KONSEPSIYALARIDAN FOYDALANISH	85-89
---	-------

<i>Исламтудинова Дина Файзрахмановна</i> РАЗВИТИЕ ЭКСПОРТА В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН	90-98
<i>Alikulov Mehmonali Salahiddin o'g'li</i> QISHLOQ XO'JALIGIGA INVESTITSİYALARNI KENG JALB QILISHDA QISHLOQ XO'JALIGIGA YO'NALTIRILGANLIK INDEKSINING AHAMIYATI	99-106
<i>Omonov Akrom, Ruziyev Baxtiyor</i> O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARI AKTIVLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO'LLARI	107-113
<i>Tangirov Abduxolik, Nurmanov Sherzod</i> CHO'L-YAYLOVLARI EKOLOGIK HOLATI VA ULARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LARI	114-121
<i>Aliyarov Olim Abdug'aparovich</i> MULKIY SOLIQA TORTISHDA XORIJIY DAVLATLAR TAJRIBASI	122-132
<i>Komilov Bakhtiyorjon</i> UNLOCKING THE POTENTIAL OF E-COMMERCE LOGISTICS IN CENTRAL ASIA	133-144
<i>Djumanov Saitmurod Alibekovich</i> MAHSULOT TANNARXIGA KIRITILADIGAN XARAJATLAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH	145-150
<i>Yariyev Sherzod Shukurjanovich</i> DAVLAT SEKTORIDA AUDITNI RAQAMLASHTIRISH MASALALARI	151-155
<i>Matkarimov Feruz Bekturdiyevich</i> MINTAQADA TO'QIMACHILIK SANOATINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH	156-160
<i>Xaydarova Durdona, To'xtayeva Moxinur</i> DAVLAT BUDJET DAROMADLARI TUSHUMI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	161-166
09.00.00 – FALSAFA FANLARI	
<i>Yusubov Jaloliddin Kadamovich</i> ABU NASR FOROBIYNING MA'NAVIIY-AXLOQIY IDEALLARI VA ULARNING ZAMONAVIIY IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLAR RIVOJIDAGI AHAMIYATI	167-175
<i>Nosirxo'jayeva Gulnora Abduqahhorovna</i> FOROBIY ASARLARIDA ADOLAT VA MA'NAVIIY YUKSALISH MUAMMOLARI	176-179
<i>Xoliqov Yunus Ortiqovich</i> BAG'RIKENGLIK VA MILLATLARARO MADANIYAT — JAMIYAT TARAQQIYOTINING ASOSI	180-184
<i>Berdaliyeva Sevara</i> ANALYSIS OF VIEWS ON THE ORDERING OF SOCIAL LIFE IN THE WORK OF YUSUF KHOS KHAJIB "KUTADGU BILIG"	185-191
<i>Parpiyev Muhammadjon Tolibovich</i> SHARQ RENNESANSI KELIB CHIQUISHINING IJTIMOIIY-FALSAFIY OMILLARI	192-197
<i>Yarashova Mohlaroyim Shuxrat qizi</i> IBN ARABIY "VAHDATUL VUJUD" TA'LIMOTINING FALSAFIY ASOSLARI VA AHAMIYATI	198-202

<i>Ulug'murodov Elyor Saydulloevich</i> ISLOM GNOSEOLOGIYASIDA RATSIONALIZM MUAMMOSI	203-206
<i>Rasulov Azizxon Mukhamadqodirovich</i> AXBOROT MAKONIDAGI TRANSFORMATSIYALASHUVNING DIALEKTIK MAZMUNI	207-213
<i>Xasanov Boburjon Yakimovich</i> EKSTREMISTIK FAOLIYATNING KELIB CHIQISH TARIXI VA TUSHUNCHALARI	214-219
<i>Shokirov Mubin Rustamovich</i> MILLIY O'ZLIKKA SADOQAT – UMRBOQIY QADRIYAT	220-225
<i>Ismoilov Maxammadixon</i> HOZIRGI ZAMON EKOLOGIK MANZARASIDA DESTRUKTIV VA KONSTRUKTIV MUNOSABATLAR DIALEKTIKASI	226-230
<i>Shokirov Murod Rustamovich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA QADRIYATLARNING QAYTA TIKLANISHI	231-234
<i>Hamroyev Saidjon Sanoyevich</i> YANGI O'ZBEKISTON STRATEGIYASIDA IJTIMOY ADOLATNING BARQAROR TARAQQIYOTNI TA'MINLASH ASOSI SIFATIDAGI O'RNI	235-239
<i>Sharopov O'lmasbek Shuhrat o'g'li</i> ZAMONAVIY OILADA BOLA TARBIYASINING ASOSIY OMILLARI (TARBIYA JARAYONIDA OTA-ONANING ROLI)	240-243
<i>Ulug'ov Jasur Nasirdinovich</i> INSON KAMOLOTI: ISLOMIY QADRIYATLAR VA ULARNING IJTIMOIY HAYOTGA TA'SIRI	244-249
<i>Qodiraliyev Abror Tojimurot o'g'li</i> BOSHQARUVCHILIK FAOLIYATI SHARQ MUTAFAKKIRLARI QARASHLARI MISOLIDA	250-253
<i>Ibragimov Kudrat</i> XALQARO MUNOSABATLAR TIZIMIDA MARKAZIY OSIYONING YANGI MUSTAQIL DAVLATLARI	254-260
<i>Oripov Axmadjon Muxammadjonovich</i> VATANPARVARLIK TUSHUNCHASI SHAKLLARINING IJTIMOY-FALSAFIY TALQINI	261-267
<i>Ibragimova Zulayxo Karimbayevna</i> RAHBAR AXLOQIY-ESTETIK KAMOLOTINING SHAKLLANISH JARAYONLARI VA ASOSIY KOMPONENTLARI	268-274
<i>Abdullayev A'zam Abdiyevich</i> YOSHLARDA IJTIMOY-IQTISODIY FAOLLIGI DIALEKTIKASI VA UNING AYRIM XUSUSIYATLARI	275-281
<i>Ochilov Azimjon Tuxtamishovich</i> IJTIMOIY QADRIYATLARNING DEFORMATSIYASI VA KORRUPSIYANING TARQALISHI	282-285

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Raxmanova Sarvinoz Alisherovna</i> SABR VA CHIDAMGA OID FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING SEMANTIK TAHLILI (INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA)	286-289
<i>Kaxarova Iroda Sidikovna</i> MODAL SO'ZLARDA SHARTLILIK VA TIPOLOGIK OMIL: SEMANTIK TURLANISH	290-296
<i>Babadjanova Nazokat Davronbekovna</i> "YUSUF VA ZULAYHO" DOSTONINING XALQ VARIANTLARI TAHLILI	297-302
<i>Sayidova Shakhriyozda Nasrulloevna</i> RELIGIOUS VIEWS OF THE CHARACTER OF AMIR TEMUR IN MUHAMMAD ALI'S WORK "ULUG' SALTANAT"	303-308
<i>Hatamova Kamola Toshmurod qizi</i> TIJORAT HUYJATLARI TILIDA TERMINOLOGIK LEKSIKA	309-316
<i>Ibodullayeva Dinora Bahramjanovna</i> TERMINOLOGIYANING O'ZBEK VA XORIJIY TILSHUNOSLAR TOMONIDAN O'RGANILISHI	317-321
<i>Otajonova Dildor Baxtiyarovna</i> SUD JARAYONIDA OLIB BORILADIGAN NUTQ FAOLIYATI MAHSULOTLARINING SUD-TIBBIY VA LINGVISTIK EKSPERTIZA TEKSHIRUVI	322-326
<i>Khasanov Mahmud Abdurakhmanovich</i> PHONOLOGICAL AND MORPHOLOGICAL INTERACTIONS AMONG THE LANGUAGES	327-331
<i>Xoshimova Oydina Shuxrat qizi</i> OLAMNING LISONIY MANZARASIDA NOMINATSIYANING O'RNI VA RANGLAR IFODASI	332-338
<i>Babayeva Iroda</i> THE CHARACTERISTICS OF NEWSPAPER HEADLINES IN TERMS OF THEIR STRUCTURE AND MEANING	339-342
<i>Fozilov Odil Yuldashevich</i> USE OF LOGICAL AND FIGURATIVE PERIPHRASES IN MODERN UZBEK LANGUAGE.....	343-346
<i>Raxmonova Dildora Mirzakarimovna</i> JADID DRAMALARIDA ISLOM MADANIYATI VA MILLAT TANAZZULI MASALALARI TALQINI (ABDULLA QODIRIYNING "BAXTSIZ KUYOV" DRAMASI MISOLIDA)	347-351
<i>Mamataliyeva Navbahor Xujamberdiyevna</i> TEZ AYTISHLARNING SINTAKTIK TUZILISH JIHATDAN TAHLILI	352-357
<i>Xamidova Sayyora Nurmatovna</i> KATEGORIYA SIFATIDA SHAKLLANGAN MODALLIK TURLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	358-363
<i>Mengboyev Azizbek Alijon o'g'li</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI MILLIY BAYRAM NOMLARINING CHOG'ISHTIRMA TADQIQI	364-368
<i>Hayitova Shohida Erkin qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI OTA KONSEPTINING CHOG'ISHTIRMA TAHLILI	369-373

<i>Xolboyeva Iroda Shuxrat qizi</i> SOMATIK KOMPONENTLI PROVERBIAL FRAZEOLOGIZMLARDA EKVIVALENTLIK MASALASI	374-378
<i>Saparniyazov Omirbek Nukusbayevich</i> MARK TVEN VA MUQIMIY ASARLARINI QIYOSIY O'RGANISH: ADABIY UMUMIYLIK VA USLUBIY O'ZIGA XOSLIGI	379-385
12.00.00 – YURIDIK FANLAR	
<i>Muxitdinova Firюза</i> КЛЮЧЕВЫЕ ПРИОРИТЕТЫ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ НОВОГО УЗБЕКИСТАНА	386-393
<i>Uzakova Go'zal Sharipovna</i> HUDUDLARNI ZONALASHTIRISHNING HUQUQIY MASALALARI	394-403
<i>Tulaganova Gulchexra, Nurilloev Shavkat</i> INSON QADRINI YUKSALTIRISH VA ERKIN FUQAROLIK JAMIYATINI YANADA RIVOJLANTIRISH	404-414
<i>Yakubova Iroda Bahramovna</i> MUALLIFLIK SHARTNOMASINING MAZMUNI, TUZILISHI VA UNING ASOSIY SHARTLARI	415-419
<i>Obidov Tolibjon Avezxanovich</i> JINOIY SUD ISHLARINI YURITISH SOHASIDAGI O'ZARO HAMKORLIK MASALALARI	420-425
<i>Tuxtashev Sherzod Azimovich</i> JINOYAT ISHINI TO'XTATIB TURISHNING JABRLANUVCHI VA AYBLANUVCHI UCHUN HUQUQIY OQIBATLARI	426-430
<i>Maxamatov Maxmud Maxamataminovich</i> INSON HUQUQLARINI XALQARO ORGANLARDA HIMOYA QILISH MASALALARI	431-436
<i>Rahmatov Elyor Jumaboyevich</i> BOJXONA MA'MURIYATCHILIGINI ISLOH QILISHDA BOJXONA ORGANLARINING DAVLAT IQTISODIY VA HUQUQIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDA ISHTIROKI	437-441
<i>Jumaniyozova Dilfuza Kamolovna</i> IJTIMOIY XAVF GURUHIGA KIRUVCHI YOSHLAR MUAMMOLARI YECHIMI: XORIY TAJRIBASI	442-447
<i>Shermatov Nuriddin</i> RAQAMLI ERADA SUN'IY INTELLEKT (AI) VA ADDITIV (3D PRINTING) TEKNOLOGIYALARI INTELLEKTUAL MULK HUQUQINING OBYEKTI SIFATIDA	448-455
<i>Juraeva Asal</i> EXECUTION OF INTERNATIONAL COMMERCIAL ARBITRAL AWARDS	456-461
<i>Sobirov Sauidbek Maxmudovich</i> ДОКТРИНАЛЬНО-ПРАВОВЫЕ И ПРИКЛАДНЫЕ ВОПРОСЫ СУДЕБНОГО ПРИМЕНЕНИЯ И ТОЛКОВАНИЯ ОТДЕЛЬНЫХ НОРМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О НЕПЛАТЕЖЕСПОСОБНОСТИ	462-467
<i>Nurbayev Muzaffar Erkinovich</i> DAVLAT MOLIYAVIY NAZORATI INSTITUTINING NAZARIY-HUQUQIY DOKTRINASINI TAKOMILLASHTIRISH	468-478

<i>Qudratillayev Jaxongir Zokirjon o'g'li</i> INTERNETDAN FOYDALANISH HUQUQINING KONSTITUTSIYAVIY HUQUQIY ASOSLARI: INTERNET TUSHUNCHASI	479-485
<i>Xabibullayev Azizillo Lutfullo o'g'li</i> SUN'YI INTELLEKT VA INTELLEKTUAL MULK HUQUQI O'RTASIDAGI MUNOSABATLAR VA HUQUQIY MUAMMOLAR	486-491
<i>To'xtayev O'ktamjon Zarifjon o'g'li</i> MURAKKAB ASHYOLARNING O'ZIGA XOS BELGILARI, ULARNING HUQUQIY VA FALSAFIY MOHIYATI	492-500
<i>Yusupov O'ktambov</i> KORRUPSIYAVIY BITIM HAQIQIY EMASLIGINING FUQAROLIK-HUQUQIY OQIBATLARI	501-509
<i>Murodxonov Muhammadnur</i> XALQARO HUQUQNING TADRIJIY RIVOJLANISHIDA FUNDAMENTAL ASARLARNING O'RNI	510-518
<i>Ёкубов Шухратжон, Эргашева Муниса</i> МОДЕРНИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ МЕДИЦИНСКОГО ПРАВА В УЗБЕКИСТАНЕ: БАЛАНС МЕЖДУ МЕЖДУНАРОДНЫМИ СТАНДАРТАМИ И НАЦИОНАЛЬНЫМИ ОСОБЕННОСТЯМИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ	519-523
<i>Qudratillayev Hazratoli Zokirjon o'g'li</i> JINOIY FAOLIYATDAN OLINGAN DAROMADLARNI LEGALLASHTIRISHNI TERGOV QILISH SOHASIDA XORIJIY DAVLATLAR VAKOLATLI ORGANLARI BILAN HAMKORLIK MASALALARI	524-530
<i>Umarov Abbosjon Asliddin o'g'li</i> SUG'URTA INSTITUTINING NAZARIY-HUQUQIY TAVSIFI	531-536
<i>Хайдарова Хилола Анваровна</i> ПРАВО НА ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ КАК СУБЪЕКТИВНОЕ ПРАВО ЛИЦ С ИНВАЛИДНОСТЬЮ	537-542
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Ibraximov Sanjar Urunbayevich</i> AKMEOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA SPORTCHILARNING INDIVIDUAL XUSUSIYATLARI BILAN ZIDDIYATLI VAZIYATLARDAGI XULQ-ATVOR STRATEGIYALARI O'RTASIDAGI O'ZARO BOG'LIQLIGI	543-547
<i>Karimov Akramjon Zaynobidinovich</i> RAQAMLI TRANSFORMATSIYALAR SHAROITIDA YOSHLARNING AXBOROT XAVFSIZLIGI MADANIYATI VA MEDIAIMMUNITETINI TA'LIM JARAYONLARI ORQALI SHAKLLANTIRISH MASALALARI	548-554
<i>Abdullayev Yashnarjon Mahkamovich</i> 7-9 YOSHLI O'QUVCHILARNING HARAKAT SIFATLARINI HARAKATLI O'YINLAR VOSITALARI ORQALI RIVOJLANTIRISH	555-561
<i>Karimov Qayum Mamashayevich</i> KOMPYUTERLI MATEMATIKA TIZIMLARINI O'QITISHDA TARMOQ TEKNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH	562-569

<i>Xojimirzayeva Shaxnoza Shokir qizi</i> MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI INNOVATSION FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH JARAYONI	570-576
<i>Qodirov Azamat Muxriddinovich</i> IXTISOSLASHTIRILGAN MAKTABLAR YUQORI SINFLAR O'QUVCHILARINING INGLIZ TILI KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA MATN O'QISH MALAKASI VA KOMMUNIKATIV YO'NALGAN O'QISH MASHQLARINING AHAMIYATI XUSUSIDA	577-582
<i>Тлеумуратова Абадан Бекбановна</i> ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ	583-585
<i>Turdimuratov Dilmurad Yuldashevich</i> TALABALAR TA'LIMINING SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR	586-592
<i>Mamaziyayev Oblaberdi</i> OLIY TA'LIMNING NEMIS TILI DARSLARIDA GRAMMATIK TARJIMA METODIDAN FOYDALANISH AFZALLIKLARI	593-598
<i>Isoqov Murod Madaminjonovich</i> YOSHLAR JAMOAT TASHKILOTLARIDA IJTIMOY KAPITALNI SHAKLLANTIRISHNING ILG'OR XORIJIY MODELLARI	599-605
<i>Nasriddinova Hulkar Komiljonovna</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA MATEMATIKANI O'QITISHNING HOZIRGI HOLATI	606-610
<i>Allayeva Hafiza Rustam qizi</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QITISHNING ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH USULLARI	611-614
<i>Raxmonberdiyeva Oygul Rayimjonovna</i> AKADEMIK QALAMTASVIR MASHG'ULOTLARIDA TALABALARGA INSON PORTRETINI ISHLASH METODIKASI	615-621
<i>Xo'jaqulov Ro'zibek Ilhomjon o'g'li</i> BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARIDA KASBIY KOMPETENSIYANI RIVOJLANTIRISHDA RANGTASVIR FANINING AHAMIYATI	622-625
<i>Elova Sitara Axmatkulovna</i> QISQA MASOFALARGA YUGURUVCHILARNI TEXNIK TAYYORGARLIGINI SHAKLLANISH DARAJASI	626-629

Received: 25 January 2025
Accepted: 1 February 2025
Published: 10 February 2025

Article / Original Paper

ECOLOGICAL STATE OF DESERT PASTURES AND WAYS TO IMPROVE THEIR EFFICIENCY

Tangirov Abdukholik Egamovich

Ph.D., acting professor,
Samarkand Institute of Economics and Service.
E-mail: tangirov.abdukholiq@gmail.com

Nurmanov Sherzod Khujayarovich

assistant,
Samarkand State Veterinary Medicine,
Animal Husbandry and Biotechnology University

Abstract. The article examines the current state of degradation of the country's desert pastures and ways to eliminate it, organization of production based on the "Pasture-robbery complex model", which is considered an environmentally friendly technology, and its economic efficiency.

Keywords: pasture, desert-pasture, degradation, productivity, crisis, feed unit, dry mass, water supply, desert-pasture animal husbandry, environmentally friendly product, cost, profitability, translator, efficiency.

CHO'L-YAYLOVLARI EKOLOGIK HOLATI VA ULARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LARI

Tangirov Abduxolik Egamovich,

i.f.n., professor vazifasini bajaruvchi,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

Nurmanov Sherzod Xujayarovich,

assistent Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti

Annotatsiya. Maqolada mamlakat cho'l-yaylovlari degradatsiyalanish darajasining hozirgi holati va uni qayta tiklash, ekologik barqarorlikni ta'minlaydigan innovatsion texnologiya "Yaylov-qorako'lchilik kompleksi" modeli ishlab chiqarishga joriy etish va uning iqtisodiy samaradorligi kabi masallar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: yaylov, cho'l-yaylov, degradatsiya, hosildorlik, inqiroz, ozuqa birligi, quruq massa, suv ta'minoti, cho'l-yaylov chorvachiligi, ekologik toza mahsulot, tannarx, rentabellik darajasi, samaradorlik.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I2Y2025N17>

Kirish. Mamlakatimiz hududi (44,8 mln. ga)ning 21,2 mln. gektari tabiiy yaylovlardan iborat. Shundan 17,5 mln. gektari cho'l-yaylov chorvachiligini parvarishlashga mo'ljallangan [1]. O'zbekiston Respublikasi yaylovlarida mayda shoxli mollar jumladan qorako'l qo'ylari, echkilar, yirik shoxli mollar, tuyalar va otlar urchitiladi. Yaylovlar ekologik toza chorvachilik mahsulotlarini ishlab chiqarish, aholining go'sht va go'sht mahsulotlariga hamda shifobaxsh sut

va sut mahsulotlariga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish shuningdek sanoat uchun qimmatli va arzon xom-ashyoning muhim manbaidir.

Materiallar va usullar. Muammoni o'rganishda respublika yaylovlari va cho'l-yaylov xo'jaliklari ma'lumotlaridan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida iqtisodiy tahlil, qiyosiy tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, tizimli tahlil, ilmiy abstraksiyalash, va boshqa usullardan keng foydalanildi.

Natijalar. Cho'l-yaylov chorvachiligida yaylov chorva mollarining asosiy ozuqa bazasi sifatida xizmat qiladi. Ammo, yaylovlardan foydalanish va uning holati bugungi kun talablariga mutlaqo javob bermaydi. Cho'l va yarim cho'llardan iborat cho'l-yaylov chorvachiligi yaylovlarning 14 foizi suv bilan ta'minlangan emas.

1-jadval

Cho'l-yaylov chorvachiligi tomonidan foydalanilayotgan yaylov fondi

Viloyatlar	Jami yaylov maydoni, ming ga	Shu jumladan suv bilan ta'minlanmagan	
		ming ga	%
Qoraqalpog'iston Respublikasi	3461,1	430,0	12,4
Buxoro	2416,0	439,7	18,2
Jizzax	582,0	205,0	35,2
Qashqadaryo	1011,9	122,5	12,1
Navoiy	9245,8	1110,3	12,0
Samarqand	633,2	124,9	19,73
Surxondaryo	407,9	64,6	15,84
Respublika bo'yicha jami	17558,8	2498,4	14,0

Manba: Statistik ma'lumotlar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

1-jadvaldan ko'rinib turibdiki, Navoiy viloyatida 1110,3 ming ga, Buxoro viloyatida 439,7, Qoraqalpog'iston respublikasi 430,0 respublika bo'yicha esa 2498,4 ming ga yaylovlar suv bilan ta'minlanmagan [2]. Quduqlar bo'lmaganligi sababli cho'l-yaylov xo'jaliklari qo'ylarni 800-850 ming boshga ko'paytirish imkoniyatidan foydalana olmayotganligi va mol boqilmaganligi sababli, suv bilan ta'minlanmagan yaylovlar tabiiy ravishda inqirozga uchrayotganligi, soha rivojlanishiga to'sqinlik qilishi bilan birgalikda, hududning ekologik muhitiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Keyingi yillarda olingan ma'lumotlarga ko'ra, respublika cho'l-yaylovlarning 9 mln. gektarida o'simliklar degradatsiyasi natijasida hosildorlik 21% ga, 5 mln. ga yaylovda 20-30 % ga va 2,5 mln. ga yaylovda 40 % va undan yuqori darajada pasaygan.

Yaylovlarning inqirozga uchrashi oqibatida ularning yillik hosildorlik ko'rsatkichlari oxirgi 5 yil davomida 2,4 ts/ga dan 1,84 ts/ga pasaygan. Natijada, tog' oldi yarim cho'l hududida 40,0 ming tonna, gipsli cho'lda 90,7 va qumli cho'l hududida 59,4, jami 190,1 ming tonna yaylov ozuqasi tanqisligi vujudga keldi. Hosildorlikning pasayishi Qoraqalpog'iston respublikasi yaylovlari-27%, Buxoro viloyatida-18,5, Jizzax viloyatida-16,9, Navoiy viloyatida-26,5, Samarqand viloyatida-10,9 va Qashqadaryo viloyatida-6,2%ni tashkil qiladi [3]. Hozirgi kunda cho'l yaylovlari kompleks baho beriladigan bo'lsa, ularning 58% ini yaxshi yaylovlar, 17% ini o'rta yaylovlar, 10% ini qoniqarli va 12% ini yaroqsiz yaylovlar toifasiga kiritish mumkin [4].

Yaylovlar inqirozini yuzaga keltiruvchi eng asosiy omil-yaylovlar hanuzgacha o'z egasini topmaganligi natijasida ulardan uzluksiz va pala-partish foydalanish bo'lib, ulardan ratsional foydalanish va mavsumiy foydalanish tizimiga to'sqinlik qiluvchi asosiy omil-ularning suv ta'minotining uzilishidir. Aksariyat suv manbalari (shaxta quduqlari va skvajinalar) hamda cho'pon uylari, ochiq va yopiq qo'ralar bundan 60-70 yil oldin ishga tushirilgan bo'lib, hozirgi kunda ularning ko'pchiligi ta'mirlashga muhtoj yoki umuman ishdan chiqqan. Rivojlangan mamlakatlarning tajribalaridan kelib chiqadigan bo'lsak yaylovlarni, quduqlarni, cho'pon uylari, ochiq va yopiq qo'ralar hamda boshqa ishlab chiqarish obyektlarni modernizatsiyalash zarur.

Tizimidagi ixtisoslashgan qorako'lchilik xo'jaliklarida mavjud chorva binolari to'liq, shaxtali quduqlarning 450 tasi yoki 20,0 foizi, skvajinalarning 247 tasi yoki deyarli 34,0 foizi ta'mir talab hisoblanadi.

O'rtacha bir quduqqa 7796 gektar yaylov to'g'ri kelib, 3,5 mln. gektarga yaqin yaylovlar quduq bilan ta'minlanmagan. Natijada ozuqa xarajatlari solmog'i 12-15 foiz o'rniga o'rtacha 35-40 foizni bir qator xo'jaliklarda esa 50-55 foizni tashkil qilmoqda yoki qo'shimcha ozuqa sotib olishga bir bosh qo'yga o'rtacha 50-60 ming so'm ortiqcha xarajat qilishga olib kelmoqda.

Bu ma'lumotlardan ko'rinib turibdiki, mollarning tabiiy yaylov ozuqasi bilan ta'minlanishi keskin pasayish oqibatida qorako'lchilikni rivojlantirishda bir qator muammolar kelib chiqmoqda. Bu muammolarni yechishning asosiy omillardan biri – uning mustahkam ozuqa zaxiralarini yaratish bo'lib, bu tarmoqda ilm-fan yutuqlarini keng joriy qilish yuqori iqtisodiy samaradorlikka va ekologik barqarorlikka erishishni ta'minlaydi.

Shu bilan birgalikda yer kurrasi o'simlik dunyosi bir yilda 160 mlrd tonna SO² gazini yutib, 120 mlrd tonna kislorodni ishlab chiqarish, ya'ni global isishning oldini oluvchi asosiy ekologik omil ekanligi ma'lum. Shu nuqtai nazardan, yaylov o'simliklari nafaqat yaylov chorvachiligining ozuqa bazasi, balkim bir kvadrat metr yaylov maydonidagi o'simliklar 250-520 grammgacha SO² gazini utilizatsiya qiluvchi muhim ekologik vosita ham hisoblanadi. Shu sababli, yaylovlarning o'simlik qoplamidan ratsional foydalanish, uni muhofazalash va o'simlik turlari bilan boyitish hamda yaylov chorvachiligi samaradorligini oshirish, Respublika uchun hozirgi davrning o'ta o'tkir muammolaridan biri hisoblanadi.

Joriy etishga tavsiya etilayotgan **ekologik toza texnologiya hisoblangan** "Yaylov-qorako'lchilik kompleksi" modelidagi hisob-kitoblar bir bosh qorako'l qo'yi misolida tahlil etilib, amalga oshirildi. Ushbu "Yaylov-qorako'lchilik kompleksi" modelini qorako'lchilik fermer xo'jaliklarida, yuridik maqomga ega bo'lgan dehqon xo'jaliklarida va ixtisoslashgan xo'jaliklarining otarlarida qo'llash mumkin. Ta'kidlash o'rinliki, **"Yashil" iqtisodiyot energiya va resursni tejashga, atmosferaga uglerod chiqarishni kamaytirishga, sof energiyadan foydalanishga asoslanganligida kelib chiqadigan bo'lsak** "Yaylov-qorako'lchilik kompleksi" modelini cho'l-yaylov chorvachiligi barqaror rivojlanishini ta'minlovchi **"Yashil iqtisodiyot" modeli deb ham nomlash mumkin.**

"Yaylov-qorako'lchilik kompleksi" modelida qo'ylarni mavsumiy yaylovlarda boqish cho'ponning qat'iy nazorati ostida amalga oshiriladi. Qo'ylarni tabiiy yaylovlarda boqish faqatgina bahor mavsumida, qolgan mavsumlarda esa sun'iy yaylovlarda amalga oshiriladi. Agar 500 bosh qo'yga ega bo'lgan ishlab chiqaruvchi subyekt eski, an'anaviy texnologiya bo'yicha yilni muvaffaqiyatli o'tkazishi uchun o'rtacha 2,5-3,0 ts/ga hosildorlikka ega bo'lgan tabiiy yaylovlardan 1350-1600 ga zarur bo'ladi [5]. Buncha maydonni xo'jalik balansida saqlash

va unga soliq va boshqa majburiy to'lovlarni to'lash mahsulot ishlab chiqarish sarf-xarajatlarining, ya'ni ishlab chiqariladigan mahsulotlar tannarxining oshib ketishiga, pirovard natijada rentabellikning pasayishiga olib keladi.

Tahlillardan ko'rinib turibdiki, "Sohoba ota" naslchilik xo'jaligida tabiiy yaylovlarning o'rtacha hosildorligi 1,8 ts/ga tashkil qilgan holda sun'iy yaylovlarniki 9,2 ts/ga –ni yoki 5,1 barobarga ko'p bo'lganligi sababli, mollarning ozuqa bilan ta'minlanish darajasi tabiiy yaylovlarda boqilganda atigi 65,0 foizni, sun'iy yaylovlarda esa 100,0 foizni tashkil qilgan. Demak, boqishning yaylov-qorako'lchilik kompleksi shaklidan foydalanilsa 961,5 ga yaylov maydonlargina tejalib qolmasdan, balki qo'ylarni boshqa hudud (o'tov)larga boqish uchun ko'chirish, qo'shimcha ozuqalar sotib olish xarajatlariga ham barham beriladi. Qo'shimcha ozuqa va qo'ylarni o'tovga ko'chirish xarajatlari hamda yaylovga to'lanayotgan soliqlarning katta qismini to'lashdan ozod etilishi tufayli, bir bosh qo'yga sarflanayotgan xarajatlar keskin qisqarish natijasida qorako'lchilik iqtisodiy samaradorligi yuqori bo'ladi. An'anaviy texnologiyada ishlab chiqarish rentabellik darajasi 16,4 foizni tashkil qilgan bo'lsa, yaylov-qorako'lchilik kompleksida 80,1 foizga ko'tarilgan yoki 63,7 bo'g'in yuqori.

Yangi, joriy etilgan texnologiya bo'yicha:

Taklif etilayotgan variantda tabiiy yaylovlardan faqat bahor mavsumida foydalanish tavsiya etiladi. Bu mavsumda tabiiy yaylovlarning hosildorligi yuqori bo'lib, efemer va efemeroid o'simliklarning vegetatsiya davri tugamagan bo'ladi. Bahor mavsumida 1 bosh qorako'l qo'yiga kuniga 2,5kg ozuqa (quruq massa hisobida) talab etilib, mavsum(91 kun)da esa 2,28ts ozuqa, yoki suruv(500 bosh)ga 1137,5ts ozuqa kerak bo'ladi. Bu mavsumda hosildorligi 2,5-3,0(1,3) ts/ga ega bo'lgan tabiiy yaylovlardan 455,0-379,2(875)ga maydon talab etiladi.

Yozgi mavsumda 1 bosh qorako'l qo'yiga 1 kunga 2,5 kg, mavsum(92 kun) davomida 2,3ts ozuqa (quruq massa) hisobida talab etilib, suruvdagi 500 bosh qo'y uchun esa 1150,0ts ozuqa yoki hosildorligi 2,5- 3,0 (5,7)ts/ga bo'lgan 460 (202)ga tabiiy yaylov talab etiladi. Hosildorligi 15ts/gani tashkil qiladigan sun'iy yaylovlardan foydalanilganda esa, shuncha miqdordagi qo'ylarga atigi 76,7 ga yaylov kerak bo'ladi. Bunda 383,3 ga tabiiy yaylov tejaladi.

Kuz mavsumida ham 1 bosh qorako'l qo'yiga kuniga 2,5 kg, mavsum(92 kun) davomida 2,3ts ozuqa talab etilib, suruvdagi 500 bosh qo'yga esa 1150,0 ts. quruq ozuqa massasi kerak bo'ladi. Bunda 460 ga tabiiy yaylov talab etiladi. Hosildorligi o'rtacha 25 ts/gani tashkil qiladigan agrofittosenoz(sun'iy yaylov)lardan foydalanilganda esa atigi 46,0 ga yaylov kerak bo'ladi. Kuz mavsumida sun'iy yaylovlardan foydalanilganda 414 ga tabiiy yaylov tejaladi.

Qish mavsumida 1 bosh qorako'l qo'yiga kuniga 3,0 kg, mavsum(90 kun)da 2,70 ts ozuqa talab etilib, qishlovga kirgan 500 bosh qo'y uchun 1350,0 ts quruq ozuqa massasi talab etiladi. Bunda 500 ga tabiiy yaylov talab etiladi. Qishlov mavsumida 25 ts/ga hosildorlikka ega bo'lgan sun'iy yaylovlardan foydalanilganda esa atigi 54,0ga yaylov kerak bo'ladi. Qish mavsumida 446 ga tabiiy yaylov tejaladi.

Qorako'lchilikda sun'iy yaylovlarni yaratish va yaylov aylanmasini joriy qilish natijasida 500 bosh qo'yga 1350-1600 ga tabiiy yaylov o'rniga atigi 555,9-631,7 ga yaylov kerak bo'ladi. Bunda 794,1-968,3 ga yaylovni tejash imkoniyati tug'iladi.

Yozgi mavsumda foydalaniladigan agrofittosenozlarda yaylov o'simliklari tarkibi: butalar (qora saksovolning "Nortuya navi"+ cherkez) – 20%, yarim butalar (izen, teresken) – 40%, ko'p yillik o'tlar (astragallar, esparsetlar, erkak o't)-40%. O'tchil o'simliklar turlari qatoriga qo'ng'irbosh, yaltirbosh kabi o'simliklarni ham qo'shish mumkin.

Kuzgi-qishki mavsumlarda foydalanish uchun mo'ljallangan yaylovlarda o'simliklar quyidagi nisbatda: butalar (qora saksovulning "Nortuya" navi+cherkez)-40%, yarim butalar (izen, cho'g'on, quyrovuq, shuvoq)-60% ekilib agrofittosenozlar tashkil etiladi. Bu tarkibdagi agrofittosenozlarni tashkil qilish, yaylovlarning ekologik sharoitiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, tuproqda namlikni ko'proq saqlaydi, qishda yaylovlarni shamoldan ihotalab, yaylovlarning yuza qismidagi unumdor tuproqning eroziyalanishining oldini oladi, natijada yerda namlikning ko'proq yig'ilishiga hamda o'simliklarning yaxshi o'sib rivojlanishiga imkoniyat yaratiladi. Pirovard natijada yangi texnologiya asosida agrofittosenozlar barpo etilgan maydonlarda o'tchil o'simliklarning turlari ochiq maydonlarga nisbatan ko'p bo'ladi va yaylovlar hosildorligi tabiiy yaylovlarga (2,5-3,0 ts/ga) nisbatan 5-8 baravar (15-25 ts/ga) yuqori bo'lib, faqat saksovulning o'zi gektaridan 8-10 ts quruq ozuqa massasi va 2-3 ts urug' beradi. SHuningdek, bir tup saksovul o'simligi to'rt tonna ko'chuvchi qumni to'xtata oladi. 1 gektar saksovulzor yil davomida 1135 kg karbonat angidrid gazini yutib 835 kg kislorod chiqaradi.

Eski-an'anaviy texnologiya bo'yicha 500 bosh qo'yga jami 1350-1600ga tabiiy yaylovlar lozim bo'lsa, yangi-intensiv texnologiyada jami 555,9 ga., shundan atigi 176,7 gasi sun'iy yaylovlar kerak bo'ladi.

Ko'p komponentli sun'iy yaylov agrofittosenozlarini yaratishning afzalliklari shundan iboratki, birinchidan: tarmoqda ekstensiv xo'jalik yuritish tizimidan, intensiv tizimga o'tiladi, ikkinchidan: yaylovlardan foydalanishning samaradorligi 2,5-3,0 marta oshadi, uchinchidan: chorva mollariga barqaror, mustahkam ozuqa bazasining ta'minoti yaratiladi.

Qorako'l qo'ylarining yaylov ozuqasi bilan yetarli darajada ta'minlanmaganligi oqibatida *respublikaning sug'oriladigan maydonlarda yetishtiriladigan ozuqalarini sotib olish hisobiga* katta miqdorda ortiqcha xarajat qilishga olib kelmoqda.

Shu sababli, yaylovlarning o'simlik qoplamidan ratsional foydalanish, uni muhofazalash, o'simlik turlari bilan boyitish va yaylov chorvachiligi samaradorligini oshirish hamda *suv taqchilligi kuchayib borayotgan hozirgi davrda suv resurslaridan tejimli foydalanish* O'zbekiston Respublikasi uchun ham o'ta o'tkir muammolaridan biri hisoblanadi.

Bu muammolarni *suv resurslaridan foydalanmay, tabiiy yomg'irlar hisobiga* yaylovni himoyalovchi saksovul ihotazorlarini barpo qilish texnologiyasi hamda yuqori hosilli yaylov agrofittosenozlaridan mavsumiy foydalanish sxemasini qo'llagan holda yechish mumkin.

Qorako'l qo'ylarini yaylovda boqishning amaldagi texnologiyasida suv manbasi (quduq) atrofidagi yaylovlardan yil bo'yi foydalaniladi, yaylov almashinish tizimi yo'q, yaylovlarning qo'y sig'imi hisobga olinmagan. Masalan 500 bosh qo'yni bir yil mobaynida yaylovda boqish uchun 400 tonna yaylov ozuqasi zarur. Yaylovlar hosildorligi o'rtacha 2,5-3,0 ts/ga bo'lgan taqdirda 500 bosh qo'y uchun 1500 gektar yaylov zarur bo'ladi [7]. Hozirgi kunda Samarqand viloyati Nurobod tumani O'zbekiston xo'jaligida bir otarga (500 bosh qo'yga) 314 ga yaylov to'g'ri kelmoqda.

Tahlillar ko'rsatib turibdiki, bir bosh qo'y yaylovdan 800, kg o'rniga 188,4 kg ozuqa olmoqda yoki yaylov ozuqasi tanqisligi 611,6 kg, 500 bosh qo'yga esa 3058, sentnerni tashkil qiladi. *Xo'jaliklar yetishmagan ozuqani sug'oriladigan maydonlarda yetishtirilgan pichan va boshqa turdagi xashak hamda omixta yemlarni sotib olish hisobiga qoplamoqda. Bundan tashqari xo'jaliklar har yili dag'al xashak jamg'arish uchun katta miqdorda moddiy va mehnat resurslarini safarbar qilishga majbur bo'lishmoqda. Bular esa ishlab chiqarish xarajatlari oshib ketishiga olib kelib, soha samaradorligining keskin pasayishiga sabab bo'lmoqda.*

Taklif etilayotgan innovatsion texnologiya bo'yicha otarda *tabiiy yomg'irlar hisobiga* 150ga ko'p komponentli, yuqori hosilli (25 ts/ga) yaylov agrofototsenozi yaratilsa, agrofototsenzlardan 374 tonna, qolgan 164 ga tabiiy yaylovdagi 49 tonna, jami bo'lib 423 tonna yaylov ozuqasini olish mumkin bo'ladi [9]. Demak, bu holda hayvonlarni yaylov ozuqasi bilan ta'minlanish darajasi 105,7% ga yetadi. Yaylov ihotazorlarini yaratish va ulardan mavsumiy foydalanishga o'tish esa tabiiy yaylovlar hosildorligini 20% ga oshirish imkonini beradi. Bunda 164 ga tabiiy yaylovdan olinadigan ozuqa oldingi 49,2 tonna emas, balki 59 tonna bo'ladi. Ko'p komponentli agrofototsenzlar va tabiiy yaylovlardan olinadigan jami ozuqa $374t + 59t = 433$ tonnani tashkil qiladi, ya'ni yaylov ozuqasi bilan ta'minlanish darajasi 108,5% ga yetadi. *Bu esa 250 ga sug'oriladigan maydonda (250X150ts/ga)=375t beda pichanini yetishtirish uchun sarflaniladigan (250X1100m³X5)=1375000m³ suvni tejashga va otarda har yili ozuqaga sarflanayotgan xarajatlarni (1 kg xashak 1500so'm, 375000kg x 1500 so'm= 562,5 mln so'm) to'liq tejash imkonini beradi.* Demak, har bir otardan olinadigan daromad faqat ozuqa xarajatlarini tejash hisobiga 562,5 mln so'mga ortadi. Shu bilan birgalikda, *suv resurslaridan foydalanmay, tabiiy yomg'ir hisobiga* yaylovlar o'simlik qoplamidagi biologik xilma-xillik ko'p komponentli yaylovdagi o'simlik turlari hisobiga (saksovol, cherkez, teresken, cho'g'on, izen, quyrovuq, erkak o't, esparset) kamida 8-10 turga boyitiladi, yaylov ozuqasi sifati keskin ortadi hamda hozirda cho'l-yaylov xo'jaliklarida ozuqa zaxirasini yaratish uchun sarflanayotgan moddiy-texnika resurslari va ishchi kuchini keskin kamaytirish yoki butunlay barham berish imkoniyati vujudga keladi.

Yaylovni himoyalovchi saksovol ihotazorlarini barpo qilishning innovatsion texnologiyasi hamda yuqori hosilli yaylov agrofototsenzlaridan mavsumiy foydalanishning innovatsion texnologiyasini 1 500 ga tabiiy yaylov maydoniga joriy etishning o'zi 1 200,0 ga sug'oriladigan maydoni va 6 600 000 m³suvni tejash imkonini beradi.

2-jadval

Yaylovlardan foydalanish texnologiyalari va ularning samaradorligi

Ko'rsatkichlar	Texnologiya nomi		
	An'anaviy (500 bosh)	Innovatsion (500 bosh)	Innovatsion (2500 bosh)
Mavjud yaylov maydoni, ga	314	314	1500
Talab qilinadigan yaylov maydoni, ga	1500	314	1500
Shundan: tabiiy	1500	164	783
sun'iy	-	150	717
Yaylov hosildorligi, ts/ga: tabiiy	3,0	3,6	3,6
sun'iy	-	25,0	25,0
Yalpi hosildorligi, ts:			
tabiiy	942,0	590,0	2818,8
sun'iy	-	3750,0	17925,0
Yalpi hosildorlik jami, ts	942,0	4340,0	20743,8
Bir bosh qo'yga talab qilinadigan yillik ozuqa, kg	800,0	800,0	800,0
Haqiqatda bir bosh qo'yga to'g'ri keladigan yaylov ozuqasi, kg	188,4	868,0	829,7
Ozuqa bilan ta'minlanish darajasi, %	23,6	108,5	103,7

Ko'rsatkichlar	Texnologiya nomi		
	An'anaviy (500 bosh)	Innovatsion (500 bosh)	Innovatsion (2500 bosh)
Qo'ylar, bosh	500	500	2500
Olinadigan qo'zilar, bosh	500	500	2500
Shundan: o'stirishga, bosh	275	275	1375
qorako'l teriga, dona	225	225	1125
Yetishtiriladigan mahsulot miqdori:			
go'sht, ts	81,0	81,0	377,0
jun, ts	12,2	12,2	63,0
barra go'sht, dona	225	225	1125
sut, ts	135,0	135,0	675,5
Ozuqa xarajatlarini tejash hisobiga olinadigan foyda, mln. so'm	0	562,5	2700,0

Manba: Muallif tadqiqotlari asosida ishlab chiqilgan.

Tejalishi mumkin bo'lgan yer va suvdan oziq-ovqat ekinlarining boshqa turlarni parvarishlashda foydalanish imkoniyati vujudga keltiradi. Shu bilan birgalikda faqat ozuqa xarajatlarini 2700,0 mln so'mga tejalishi va ekologik toza qorako'lchilik mahsulotlarning xususan, o'stirishga qoldiriladigan qo'zilar sonini 275 boshdan 1375 boshga, qorako'l teri 225 donadan 1125 donagacha, tirik vaznda go'sht yetishtirishni 81,0 sentnerdan 377,0 sentnerga, juni 12,2 sentnerdan 63 sentnerga, barra go'shtini 225 donadan 1125 donaga va qo'y sutini 135 sentnerdan 675,5 sentnerga ko'paytirish mumkin bo'ladi(2-jadval). Bu esa arzon, ekologik toza, shifobaxsh oziq-ovqat mahsulotlar yetishtirishni va uning xavfsizligini ta'minlashning muhim omillaridan biri bo'lib xizmat qilishi muqarrar.

Demak, "Yaylov-qorako'lchilik kompleksi" modelini yaylovlar degradatsiyaga barham beradigan, qum ko'chishining oldini oladigan, yashil yaylov maydonlarni yaratishga va cho'l-yaylov chorvachiligining "Yashil iqtisodiyot"ga ya'ni barqaror rivojlanishiga imkon beradigan ekologik toza ishlab chiqarish texnologiyasi deb hisoblashimiz mumkin.

Xulosa va takliflar. Respublika cho'l-yaylovlarining 9 mln. gektarida o'simliklar degradatsiyasi natijasida hosildorlik 2,4 ts/ga dan 1,84 ts/ga yoki 21% ga, 5 mln. ga yaylovda 20-30 % ga va 2,5 mln. ga yaylovda 40 % va undan yuqori darajada pasaygan. Natijada 190,1 ming tonna yaylov ozuqasi tanqisligi vujudga keldi.

Yaylovlar degeredatsiyasini qayta tiklash va cho'l hududlarda ekologik barqarorlikka erishish maqsadida quyidagilarni taklif qilamiz:

- qum va tuz bo'ronlariga barham berish uchun saksovul ihotazorlarini barpo qilish;
- yaylov inqirozini to'xtatish maqsadida ulardan mavsumiy foydalanish tizimini joriy etish;
- yoz, kuz va qish mavsumlarida foydalanishga mo'ljallangan sun'iy yaratilgan, ko'p komponentli, yuqori hosilli yaylov agrofittosenozlarini har bir otarlar joylashgan hududlarda kamida 100-150 gektardan barpo qilish;
- eski texnologiya bo'yicha 500 bosh qo'yga jami 1350-1600 ga tabiiy yaylovlar lozim bo'lsa, yangi-intensiv texnologiyada jami 555,9 ga., shundan atigi 176,7 gasi sun'iy yaylovlar kerak bo'ladi. Bunda, yaylovlardan foydalanishning intensivlik darajasi qariyb 3 martaga oshib, har 500 bosh qo'y hisobiga o'rtacha 794,1-968,3 ga tabiiy yaylov tejaladi.

— yaylov chorvachiligi bilan shug'ullanuvchi barcha xo'jaliklarda ekologik toza innovatsion texnologiya "Yaylov-qorako'lchilik kompleksi" modelini joriy etish.

Adabiyotlar/Literatura/References:

1. O'zbekiston Respublikasining "Yaylovlar to'g'risida"gi O'RQ-538-sonli Qonuni. 20.05.2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 16-fevraldagi "Yaylovlarni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanishni ta'min-lashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PF-24-sonli Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 8-iyuldagi «Respublikada mavjud yaylovlardan unumli foydalanish, ipak va junni qayta ishlashni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-5178-sonli Qarori.
4. Jumaev N.A., Ataniyazov J.X., Iqtisodiyot barqarorligi nimalarda namoyon bo'ladi? <https://tfi.uz/en/news-uz>.
5. Kayumov F.K. i dr.Karakulevodcheskiy podkompleks i yego rol' v formirovanii kon'yunktury rynka. T. "Uzinformagroprom". 1993 g.
6. Nurgaliev N. Degradatsiyaga uchragan yaylovlardan foydalanish samaradorligini oshirish https://cyberleninka.ru/viewer_images/19453199/f/1.png
7. Tangirov A.E. Qorako'lchilik quyi majmuasi va uni modernizatsiyalash "Star-Media Press" nashriyoti, Toshkent, 2017.152 b.
8. Fayzieva SH.SH. Agroklastlar asosida innovatsion iqtisodiyot samaradorligini oshirish. Innovatsion texnologiyalar, J. Maxsus son 2021. 90-94 b.
9. Tangirov, A. E. (2022). Opportunities to develop students' professional competencies based on the integration of disciplines. International Journal on Integrated Education, 5(3), 36-44.
10. Tangirov, A. E. (2022). CHO'L-YAYLOV CHORVACHILIGIDA KLAS TER BOSHQARUV TEXNOLOGIYASI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH. Academic research in educational sciences, (Conference), 336-341.
11. Narbaev Sh.K. Yaylovlardan foydalanish tizimini shakllantirishning tashkiliy-iqtisodiy asoslarini takomillashtirish (Qoraqalpog'iston Respublikasi materiallari misolida). Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati.-T. 2018 y. 52 bet.
12. Rajabov F.T., Xidirov R.X. O'zbekiston hududida cho'l-yaylov chorvachiligini rivojlantirish xususiyatlari//Academic Research in Educational Sciences. Volume 4 | Issue 2 | 2023. 21-26 bet.
13. Shodiev B.T. Qorako'lchilikda yaylovlardan samarali foydalanish yo'llari//Innovatsion texnologiyalar/Innovative technologies. №1(41) – 2021. 90-95 bet.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 2 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).